

Haridust on meie rahva silmis alati ülemaks varaks peetud. Nüüd oleme nii harjunud lähedate tingimustega hariduse saamisel, kohustusliku kesk- ja tasuta kõrgharidusega, et peame seda enesestmõistetavaks. Tänapäeva inimene vaevalt mõtleb sellele, et emakeelse haridussüsteemi loomine on eelnevatelt põlvkondadelt nõudnud suuri ühiseid jõupingutusi, võitlust omakeelse keskkooli eest saajandi alguses domineerinud saksa- ja venekeelse ja -meelse koolitraditsiooni taustal,

õpilastest oleks võimalik vabastada õppemaksust nii, et ka kool omadega toime tuleks, või kellele paljudest soovijatest anda need mõned paarid poolsaapaid, mis koolile annetati. Kuid õppetöö läks käima ja 1919. aasta kevadel oli kahes koolis kokku 215 õpilast.

Veebruaris 1919 kutsuti tütarlaste gümnaasiumi juhatajaks Alma Vellman, kes aga lahkus paari kuu pärast. Kevadel mobiliseeriti A. Üksti ja koolid jäid juhatajata. Sügisel 1919 ühendati kaks kooli Haapsalu Segagümnaasiumiks,

ANTON ÜKSTI

Meenutusi isast ja kooli vanemast ajaloost
Haapsalu 1. keskkooli juubeli puhul

noore rahvusliku ja kultuurilise entusiasmi tiivul.

Kõik see polnudki nii ammu — vaid 70 aastat tagasi, kui 1918. aasta juulis toimus Haapsalu Krediitühisuse ruumides koosolek, millest võtsid osa A. Grünberg, M. Küla, K. Matson, J. Poska, P. Reikman, dr. K. Reikman ja A. Üksti, kes oli tollal Tapa Gümnaasiumi direktor. Pöörduti saksa okupatsioonivõimude poole taotlusega eestikeelse keskkooli avamisloa saamiseks. Luba aga ei saadud ja linnas avati hoopis «Mittelschule für Knaben» ja «Höhere Mädchenschule», mis lõpetasid tegevuse detsembris. Olukorras, kus üks sõda oli lõppenud ja teine algamas, otsustas Lääne Maavalitsus avada Haapsalus Poeglaste Gümnaasiumi (Kalda 6) ja Tütarlaste Gümnaasiumi (Kooli 6 ja Vee 5), määrates Anton Üksti mõlema direktoriks. Kahel koolil oli ühine õppenõukogu. Direktor võttis koolid üle 19. detsemb-

Anton Üksti, keskkoolidirektor Haapsalus 1918—1940.

mida taas asus juhutama valitsuse otsusega sõjaväest vabastatud A. Üksti. 1920. aasta sügisel sai kool nimeks Läänemaa I Eesti Segagümnaasium. Eesimene lend (20 õpi-

Pilt on tehtud 1925. aastal III reaalklassist. Keskel, lauast vasakul istub Viktor Neliku isa, tollane loodusteaduse ja matemaatikaõpetaja Nikolai Nikonovitš.

ril 1918, mida loetaksegi tänase Haapsalu I keskkooli sünnipäevaks.

Algperioodi raskuste kirjeldamine ei mahuks ühte artiklisse. Ei jätkunud kvalifitseeritud õpetajaid, ülikooliharidusega olid vaid üksikud. Polnud eestikeelseid õpikuid. Endise linnakooli varandus oli evakueeritud 1917. aasta sügisel Vjatka kubermangu. Korduvalt pidid õppenõukogu ja lastevanemate komitee arutama tänapäeva jaoks ebatavalisi küsimusi, nagu näiteks, keda kõige vaesematest

last) lõpetas 1922. aasta kevadel, lõpetanute hulgas oli hiljem tuntuks saanud agroomiateadlane prof. Aleksander Siimon. Klasside arv koolis oli kasvanud 11-le, lisaks töötas pealelõunasel ajal samades ruumides (Kalda tänava koolimajas) ka Läänemaa Õpetajate Seminar. Ruumikitsikus oli suur.

15. augustil 1923 nimetati kool Läänemaa Ühisgümnaasiumiks, õppetöö algas reaalse ja humanitaarharus. Õpilasi oli nüüd 300, õpetajaid 18.

Pärast Haapsalu uue gümnaasiumihoone ehitamise küsimuse korduvat arutamist Riigikogus suutis Lääne Maavalitsus viimaks lahendada suurema osa rasketest finantsprobleemidest ja ehitustööd alustati 25. augustil 1926 arhitekt Artur Perna projekti järgi. Täpselt aasta pärast (25. 08. 1927) võttis Haridusministeeriumi komisjon uue hoone vastu. (Meile tuntud Wiedemanni tänava koolimaja.) Majja ametlik avamine toimus suure pidulikkusega, sellest võtsid osa haridusminister J. Lattik, koolivalitsuse juhataja G. Ollik, palju auväärt külalisi ja linnarahvast.

Järgnevatel aastatel arenes töö koolis nii sügavuti kui laiuti. Tugevnes õpetajate kaader ja täienes kooli aine-line varustatus. Õppemaks oli aga endiselt kallis (vist 20 krooni poolaastas) ja õpilaste arv koolis ei näidanud kasvutendentsi.

Olin sünnist saadik koolimaja elanik, 1937—1941 seal-samas õpilane, tundsin nägu-pidi paljusid õpilasi ja kõiki õpetajaid, kelle hulgas oli mitmekülgset andekaid isiksusi. Kuidas näiteks olla sama õpilase suhtes üheaegselt range ja südamlük? Aga sellised nad olid ja niisugune suhtumine

korrusel korrapidaja-õpetajat vastavalt reveransi või kummardusega. Nähtavasti polnud seegi tarbetu.

Minu isa Anton Üksti sündis 1888. aastal Põide-Uuemõisas. Iseseisvale eluteele — õppima Kuressaare Gümnaasiumi — suutis vanaisa talle kaasa anda ainult leivakoti. Gümnaasiumipäevil olid isa kooliõppijateks hiljem tun-tuks saanud Johannes Aavik, Villem Grünthal jt. (ka V. Kingissepp). Ülikooliaastail Helsingis (1910—1914) õppis ta matemaatikat, füüsikat ja kosmograafiat, kuid kuna osa õppetööd toimus rootsi keeles, sai ta sealt kaasa ka mitme keele oskuse ja erksa kultuurihuvi, mille arengut kooli-vend Grünthal igati toetas. 1923. aastal sai isa matemaatikakandidaadi diplomi Tartu Ülikoolist.

Töö Haapsalu koolis oli tema mure ja rõõm, leivateeni-mise viis ja lemmikharrastus. Kui aga 1931. aastal Rootsi Kultuuriseltsi eestvõtmisel avati Haapsalu Rootsi Eragümnaasium, osutus isa sobi-vaks töötama ka selle kooli direktori ametikohal, kus ta õpetas matemaatikat, füüsikat, astronoomiat, ema Aurelie Üksti aga eesti keelt ja kirjandust. Kool töötas LÜG-ga samas hoones, mõned

tule ka kuningas Gustav V.

Haapsalu Gümnaasium oli 30-ndatel aastatel saavutanud kindla koht vabariigi paremate hulgas, kooli direktor oli 1938.—1940. aastal Opetajate Koja esimees. Kui 1935. aastal suri tuntud koolitegelane J. Westholm, pakkus haridus-minister isale vabanenud di-rektori kohta Tallinnas. Isa ei raatsinud aga lahkuda Haapsalust, kus olid tema kodu ja elutöö, parimad kolleegid ja toredaimad õpilased. Ning «Suvilaid», tema truu purje-paat, ankrus Öhtu kalda paa-disilla lähedal, kus sageli toimusid mõnusad vestlused vana kapten Dampfiga, Sentifoliga ja teistega, kel rõõmu merest. Ei, ta ei saanud lah-kuda Haapsalust.

Kuid lahkumine kodulinnast ja perekonnast tuli ometi 14. juunil 1941. Veel õnnestus tal saata meie vagunisse pabeririba mõne lausega jumalaga-jätkuks. Rong lahkus vanast armsast Haapsalust, kus õit-sesid sirelid.

Tänavu jaanilaupäeval möö-dus isa sünnist 100 aastat. Tänu neile, kes mäletavad ja hindavad ta elutööd!

**TPI masinaelementide
kateedri dotsent
Lembit ÜKSTI**

1988. a. keskkoolilõpetajate nääripidu (detsember 1987).

Egon ERKMANNI foto

oli iseloomulik L. Jürisele, C. Kreegile ja O. Uluotsale. O. Arumaale ja K. Karusele (viimane oli küll ainult sü-damlük), A. Sibulale ja M. Laidnale, A. Kasele, E. Sär-mile ja E. Proffenile, kes meid neil aastail õpetasid. Ma ar-van, et mõnes mõttes oli neil kergem kui kaasaja õpetajatel — polnud arutut aruandlust ja tarbetuid pabereid, palju-des küsimustes oli õpetajal ja koolil vabadus langetada ot-suseid oma parema äranäge-mise järgi, klassiväline töö ja ringide juhendamine oli roh-kem auasi kui range kohus-tus. Ka isal oli oma harrastus — tähistatava uurimine koos mõne vanema klassi poisiga kooli tornist, kuhu viidi koo-li väike refraktortelekoop. Teiselt poolt nõuti ja tehti õpilastega individuaalsed tööd, karmid olid nõuded õpilaste distsipliini, riietuse ja viisa-kate kommete osas. Igal hom-mikul pidid trepist üles tul-nud õpilased tervitama teisel

põhiainete õpetajad tulid Rootsist. Koolis õppisid põhi-liselt rannarootslased Vorm-silt ja Noarootsist, üksikuid tuli ka mujalt. Suhtlemine nii eesti ja rootsi õpilaste kui ka õpetajate vahel oli alati tasa-kaalukas ja sõbralik. Meelde on jäänud eriti Haapsalut külastanud Rootsi haridus- ja riigitegelaste kõrge hinnang kooli tööle. Tähtsaim Rootsi külalistest oli kuningas Gus-tav V vennapoeg Folke Bernadotte, kes koos riigiantik-vaar prof. S. Curmani, pea-konsul I. Fagraeuse, Rootsi saadikuga Eestis A. Koskulli ja teistega võtsid osa Rootsi Eragümnaasiumi 1. lennu lõ-puaktusest 30. juunil 1936 Haapsalus. Vesilennukiga maandusid sel puhul Haapsa-lu Tagalahel ka lehemehed «Stockholms Tidningenist». Samal suvel käisid kooli 11 lõpetanut ja direktor abikaa-saga Stockholmis ekskursioo-nil, kus neid kutsus vastuvõ-